

Insoniy Fazilatlar Buyuk Mutafakkirlar Talqinida yoki Insoniy Fazilatlar Haqinda Mulohazalar

Büyük Düşünürlerin Yorumlanmasında İnsan Nitelikleri veya İnsan Nitelikleri Üzerine Düşünceler

Usman QOSIMOV

ORCID: 0000-0002-2582-2065

DOI: 10.5281/zenodo.15767201

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada Insoniyat tarixida axloqiy qadriyatlar va insoniy fazilatlar jamiyat taraqqiyotining muhim asosi bo'lib kelganligi, har bir davr va har bir jamiyat o'ziga xos qadriyatlarga ega bo'lsa-da, umumiy insoniy fazilatlar doimo qadrlanganligi, bular – halollik, adolat, mehr-oqibat, vijdon, sabr-toqat, kamtarlik, sadoqat kabi fazilatlar ekanligi ko'rsatilgan. Ushbu fazilatlar shaxsni komillikka yetaklaydi, jamiyatda sog'lom muhitni shakllantirishga xizmat qilishi tahlil qilinadi. Insoniy fazilatlar – bu nafaqat shaxsiy tarbiyaning mezoni, balki ijtimoiy hayotdagi muvaffaqiyatlarning ham garovidir. Halollik – har qanday jamiyatda eng asosiy axloqiy qadriyat hisoblanadi. Halol inson doimo ishonchga sazovor bo'ladi, uning so'zi va amali bir-biriga mos bo'ladi. Shuningdek, adolatli bo'lish – har bir insondan talab etiladigan yuksak fazilatdir. Adolat mavjud bo'lgan joyda nizolar kam, taraqqiyot barqaror bo'ladi. Mehr-oqibat va insonparvarlik esa oila, qo'shnihilik va do'stlik munosabatlarning mustahkam bo'lishiga xizmat qiladi. Ayniqsa, bugungi kunda texnologiyalar rivojlanib, odamlar orasidagi real muloqot kamayib borayotgan bir paytda mehr va muruvvat kabi fazilatlarining ahamiyati yanada oshmoqda. Vijdon esa insonning ichki hakami bo'lib, har qanday vaziyatda to'g'ri yo'lni tanlashga ko'maklashadi. Yosh avlod tarbiyasida insoniy fazilatlar alohida o'rin tutishi tahlil etiladi. Maktabgacha ta'limdan tortib, oliy ta'limgacha bo'lgan bosqichlarda ushbu qadriyatlarni singdirish, yoshlarni komil inson qilib tarbiyalashga xizmat qiladi. Ayniqsa, o'qituvchi va ota-onalarning shaxsiy namunasi bu borada hal qiluvchi ahamiyatga ega. Zero, insoniy fazilatlar og'zaki emas, amaliy namuna orqali yosh avlod ongiga singishi tadqiq etiladi.

Kalit So'zlar: Insoniy fazilat, komil inson, hadislar, Sa'diy Sheroziy, Alisher Navoiy, adolat, halollik, inson tafakkuri, Konfutsiy, odamiylik.

ONSOZ

Bu makale, insanlık tarihinde ahlaki değerlerin ve insani niteliklerin toplumun gelişmesi için önemli bir temel hâline geldiğini, her çağın ve her toplumun kendi değerlerine sahip olduğunu, ortak insani niteliklere her zaman değer verildiğini, bunların dürüstlük, adalet, nezaket, vicdan, sabır gibi nitelikler olduğunu göstermektedir. Bu nitelikler bireyi mükemmelliğe götürür, toplumda sağlıklı bir ortam oluşturmaya hizmet etmek için analiz edilir. İnsan nitelikleri sadece kişisel yetiştirme için bir kriter değil aynı zamanda sosyal yaşamda başarının garantisidir. Dürüstlük, herhangi bir toplumdaki en temel ahlaki değerdir. Dürüst bir insana her zaman güvenilecek, sözü ve eylemi birbiriyle uyumlu olacaktır. Ayrıca adil olmak, her insanın ihtiyaç duyduğu yüksek bir kalitedir. Adaletin olduğu yerde çok az çatışma vardır, ilerleme istikrarlıdır. Nezaket ve insanlık ise aile, mahalle ve arkadaşlık ilişkisini güçlendirmeye hizmet eder. Özellikle günümüzde teknolojilerin geliştiği ve insanlar arasındaki gerçek iletişimin azaldığı bir dönemde nezaket ve nezaket gibi niteliklerin önemi daha da artmaktadır. Öte yandan vicdan, bir kişinin içsel yargıdır ve her durumda doğru yolu seçmeye yardımcı olur. Genç neslin yetiştirilmesinde, insan niteliklerinin özel bir yer tuttuğu analiz edilir. Bu değerlerin okul öncesinden yükseköğretime kadar olan aşamalarda özümsemesi, gençleri mükemmel insanlar olarak yetiştirmeye hizmet eder. Özellikle öğretmen ve velilerin rol model olması bu konuda belirleyicidir. Ne de olsa insan nitelikleri sözlü değil pratik bir örneklerle genç neslin bilincine yerleşir.

Anahtar Kelimeler: İnsan Erdemi, Kusursuz İnsan, Hadisler, Saadi Sheroziy, Alisher Navoi, Adalet, Dürüstlük, İnsan Düşüncesi, Konfüçyüs, İnsanlık.

İlgili Yazar: Usman QOSIMOV

*Jizzax DPU professori, filologiya fanlari
doktori, O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi
a'zosi*

Başvuru Tarihi/Received: 27.11.2024

Kabul Tarihi/Accepted: 10.03.2025

KIRISH

O‘zbek tilining izohli lug‘atlarida **fazl, fazilat** so‘zlariga quyidagicha izoh berilgan: arabcha so‘z bo‘lib, afzallik, ijobiy xislatlar, yaxshi xulq, xususiyat degan ma’nolarni anglatadi. Ko‘p asrli tarixiy va ilmiy-adabiy manbalarda, ayniqsa, badiiy asarlarda inson fazilati va u bilan bog‘liq ma’naviy-ma’rifiy tushuncha - qadriyatlar va ularning falsafiy-estetik talqinlari yetakchi o‘rin tutishiga guvoh bo‘lamiz. Chunonchi, buyuk allomalarimizdan Alisher Navoiyning deyarli barcha asarlarida inson qalbi, botiniy va zohiriy dunyosi va fazilat-xislatlari haqida izchil mushohada yuritilgan. Ayniqsa, Inson tafakkuri va kamolotida so‘zning favqulodda yuksak mavqei, mas’uliyati va ahamiyati xususida ham chuqur fikr-mulohazalar bildirilgan. Jumladan, shoirning “Nazm ul-javohir” asarida ham so‘z tavsifi va uning inson hayoti va ma’naviy olamida nechog‘lik muhim o‘rin tutganligi o‘ziga xos poetik usulda bayon qilinadi. Alloh insonni barcha mavjudotlardan ziyoda tarzda siylab, unga so‘zlash, ya’ni nutq qobiliyatini ato qildi, ong berdi va qalbini inja hissiyotlarga to‘ldirdi. Inson o‘z tafakkuri yordamida Yaratuvchisini tanidi, olamni idrok etdi, olamni va o‘z-o‘zini angladi, o‘zini topdi. Bu jarayonda ongida yuzaga kelgan fikrlar va ko‘nglida kechgan his-tyyg‘ularni u so‘z orqali ifoda etdi. Navoiy so‘z haqidagi falsafiy mushohadalarini mashhur ruboiysidagi misralar bilan shunday asoslaydi:

*So‘z durki nishon berur o‘lukka jondin,
So‘z durki berur jong‘a xabar jonondin,
Insonni so‘z ayladi judo hayvondin,
Bilkim, guhari sharifroq yo‘q ondin.*

So‘zning mo‘jizaviy sehri-qudrati va uning ”jon ozig‘i” ekanligi xalq maqollari va hikmatlarida ham hamisha ustuvor fazilat sifatida ta’kidlanib kelinadi. Dunyoda ikki narsaga o‘lim yo‘q: Dononing so‘zi, Botirning ishi mangu yashaydi. Yoxud Odam borki, odamlarning naqshidur, Odam borki, hayvon undan yaxshidur kabi naqlar ming yillar davomida tajribadan o‘tgan va sinalgan haqiqatdir. Alisher Navoiyning “Insonni so‘z ayladi judo hayvondin” degan misralarida ifodalangan yombi haqiqat ulug‘ shoirimizning til borasidagi ulkan faoliyati va qarashlariga tayanch nuqta bo‘lib xizmat qiladi. Yuksak umuminsoniy va islomiy ma’rifat bilan yo‘g‘rilgan bu hikmat Navoiy zamonasida ham va bugun ham barcha shoir- yozuvchilar va ilm-fazl ahli uchun o‘ziga xos bir dasturilamal bo‘la oladi. Bu jihatdan O‘zbekiston Qahramoni, hassos shoirimiz Erkin Vohidovning quyidagi teran mushohadalarida ham Navoiy qarashlari bilan hamohanglik va mushtaraklik yaqqol ko‘zga tashlanadi: “Xoliqi olam odamzodga idrok va So‘z aytish ne’matini berib, uni barcha xilqatlaridan ustun yaratdi. Olamni idrok qilgan inson so‘zni idrok qiladi. So‘zni idrok qilib, olamni yanada teranroq idrok qiladi. So‘zning ildiziga yetgan kishi dunyoning tagiga yetgandek bahra topadi.

ASOSIY QISM

Insoniyat tarixi soʻzlar qismatida yashirinib yotar ekan”-deydi “Soʻz latofati” nomli kitobida. Haqiqatan ham, til, millat, insoniyat tushunchalari jamiyat maʼnaviy hayotining va har bir kishining bu olamdagi ijtimoiy mavqeini va uning tafakkur- salohiyati va insoniy kamolotini belgilovchi asosiy fazilatlar boʻlib sanaladi. Buyuk shoir va mutafakkirlardan biri Boburning “Soʻzimni oʻqub, bilgaysen oʻzumni” degan mashhur satri zamirida ham inson shaxsi va maʼnaviyati, ruhiyati uning soʻzida aks etishi chuqur hayotiy bir haqiqat sifatida taʼkidlangan. Bunday fazilatlarining oʻq ildizi, taʼbir joiz boʻlsa, oʻzak- javhari, yaʼni chinakam insoniyligi uning oʻzgalarni oʻylab yashashida va oʻy-fikri, niyatining pokligi, nekbinligida ayon boʻladi. Bu borada ham ulugʻ siymolarning hayotiy saboqlari bizga rahnamo boʻla oladi. Masalan, mavlono Rumi yoxud ”maʼno ahlining nuktapardozi” shayx Saʼdiy va Alisher Navoiylarning koʻplab ezgu gʻoya va hikmatlari bugun ham olam ahli uchun odamiylikning olijanob fazilati va yuksak axloqiy mezoni boʻlib jaranglaydi:

*Tu gar mehnati digaron begʻami,
Nashoyadki nomat nihand odami.
(Oʻzgalar haqida chekmaguchi gʻam,
Nechuk sanaladi qatori odam..) [01; 36]*

Yaʼni agar sen oʻzgalar mehnati, dard-tashvishiga begʻam boʻlsang, sening nomingni odam deb atab boʻlmaydi. Shu oʻrinda hazrat Alisher Navoiyning millionlab komil insonlarning hayotiy maqsad va dasturi ifodalangan daʼvatkor ona oʻgitlaridan birini yodga olaylik:

*Odami ersang, demagil odami,
Oniki, yoʻq xalq gʻamidin gʻami (“Hayrat ul-abror”) [02; 123]*

Jahon sheʼriyatining porloq sahifalariga aylangan bu hikmatlardagi maʼno va shakl mukammalligi va ham ohangligi tasodifiy emas. Ular Saʼdiy va Navoiyning yuksak odamiylik va xalqparvarlik gʻoyalari asoslangan maslak va orzularining mushtarakligidan dalolat berishi bilan ham eʼtiborli. Ular insonlarning oʻzaro hamdard va gʻamxoʻr boʻlishini nafaqat ezgulik va muruvvatning oliy bir namunasi deb, balki kishilik jamiyatining maʼnaviy tayanch- ustunlari sifatida beqiyos qadrlagan. Navoiy satrlarida maʼnoning yanada kengligiga diqqat qilaylik: oʻzgalarning odamiylik darajasiga, fazilatlariga baho beruvchining oʻzi, avvalo, oʻzligini anglab, yuksak insoniy fazilatlar egasi boʻlishi lozimligi zaruriy shart, talab sifatida taʼkidlangan.

Navoiy va Saʼdiy ijodi va dunyoqarashining javhari boʻlgan bu yuksak gʻoyalarning hayotiy va tarixiy ildizlari qanchalar chuqur va qadimiyligini va ularning bashariyatga daxldor mushtarak umuminsoniy qadriyat va fazilatlar ekanligini bundan 2,5 ming yillar avval yashab oʻtgan va kishilarni ezgulikka oʻrgatuvchi ulugʻ taʼlimot yaratib, **“dono odamlarning eng donosi”**, deya taʼriflangan buyuk xitoy mutafakkiri **Konfutsiy** hikmatlari bilan muqoyasa qilinganda yanada kengroq tasavvur etish mumkin. Binobarin, Konfutsiy taʼlimotining magʻzi va uning umrboqiyiligini taʼminlagan markaziy gʻoya - bu, eng avvalo, **“rahmdillik”** va

insonparvarlik kabi olijanob fazilat lar bo'lganligi shubhasizdir. Konfutsiy ta'limotining gultoji- **“rahmdil”** kishi- insoniy komillik ning yorqin namunasi bo'lib, unda barcha ezgu xislatlar: mehr-shafqat, o'zgalarga hamdardlik, xokisorlik, sabr-qanoat va marhamatlilik, mustahkam e'tiqod va sadoqat, oq ko'ngillik, to'g'riso'zlik, ilmga ishtiyoqmandlik va so'zu amal birligi kabi fazilatlar mujassam bo'lmog'i nazarda tutilgan deyish mumkin. [03;45] Shubhasiz, mazkur hikmatlarda tajassum topgan keng mazmun va g'oyaviy-ruhiy yaqinlik, avvalo, bu ulug' mutafakkirlarning mustahkam e'tiqodi va gumanistik dunyoqarashidagi teranlik bilan, ular ijodida insondek zoti sharifning asl mohiyati g'oyat chuqur, orifona talqin etilganligi bilan izohlansa, to'g'ri bo'ladi. Bu mushtarak ezgu g'oyalar va olijanob insoniy fazilatlar bizning kunlarimizda ham mashhur adiblar tomonidan muqaddas qadriyatlar sifatida e'tirof yetilib, e'zozlanmoqda. Chunonchi, XX asrning betakror shoirlaridan biri, Ikkinchi jahon urushi qahramoni, bolqor elining vijdoni bo'lmish Qaysin Quliev o'zgalarga g'amdoshlik, o'zgalar hayoti va taqdiriga mas'ullikni chinakam insoniylikning zaruriy sharti, tengsiz fazilati va kishilar o'rtasidagi og'alarcha mehr-oqibatning ko'rkam bir namunasi sifatida ulug'laydi. Tasavvurimiz kengroq bo'lsin uchun ushbu she'riy parchani ikki tilda- rus va o'zbek tilida keltirish ma'qul ko'rindi:

*..Ты мне брат, ты любимее брата,
Если груд твою давит и жжет
Бол за вцех, кто ушёл без возврата
И тревога за вцех, кто живёт! (Perevod N.Grebneva)
Sen menga inisan, a'lo undan ham,*

*Bag'ringni ezolsa bir hasrat, bir un.
Ketganlar uchun gar cheka olsang g'am,
Mas'ul yashay olsang qolganlar uchun (A.Oripov tarjimai) [04.123]*

Insoniy yashashning maqsad-mohiyati haqida jiddiy o'yga toldiruvchi bunday yorqin misollarni o'tmishdan va hozirda yashab ijod etayotgan yetuk adiblar ijodidan ko'plab keltirish mumkin. Badiiyat va ma'naviyat olamining silsilasidagi an'anaviylik va bardavomlik ifodasi bo'lgan bu yakdillik Sa'diy va Navoiylar tomonidan tarannum etilgan yuksak umuminsoniy g'oya -aqidalarning hayotiy ildizlari ezgulik ulug'langan eng qadimiy “Avesto”, muborak Hadislar va xalq naqllari kabi mazmunan teran va umrboqiy ekanligini namoyon etadi. y va Navoiy ijodidagi ruhan yaqinlik va ijodiy an'anaviylikni odamzod tabiati, xususan, badxulq kimsalarga xos nomarg'ub xislatlarning ijtimoiy muhit bilan bog'liqligi kabi dolzarb muammolarga donishmandona munosabatlarida hamda ularni chuqur ifodalovchi majoziy-ramziy timsollarida ham ko'rish mumkin. Jumladan, Sa'diy insoniy fazilatlarini unutgan ayrim manfur kimsalar tabiatida ildiz otib ketgan illatlarni qoralar ekan, ularga ta'lim-tarbiya ham zoe ketishidan ogoh etadi:

*Nokas bo tarbiyat nashavad, ey hakim, kas,
Dar bog' lola ruyad va dar sho'ra xoru xas.
(Odam qilib bo'lmas kim esa nokas,
Bog'da lola unar, sho'rxok yerdan xas. [05;78]*

Ya'ni ey oqil murabbiy, maxluqtabiat nokasni (kas-forscha so'zning ma'nosi kishi) solih inson qilaman deb, behuda urinib, aziyat chekma, chunki unumdor zamindagi bog'da gulu lola yashnaganidek, yantog'u sho'razorda faqat tikan bilan xas-xashak bitadi. Inson tiynatining murakkabligi va u azaldan jibilliy fe'l-atvori bilan bir-biridan tubdan farqlanishini falsafiy teranlik bilan yorituvchi bunday hayotiy va ta'sirchan hikmatlar Navoiy ijodida yanada ustuvor mavqega ega. Bu hol, albatta, shoirning beqiyos badiiy-estetik tafakkuri, iste'dod yo'nalishi va yoniq qalb tug'yoni bilan birga u yashagan g'addor zamon va ziddiyatli muhit bilan ham bevosita bog'liqdir:

*Nokasu nojins avlodin kishi bo'lsun debon,
Chekma mehnat, yaxshi bo'lmas kasofat olami.
Kim kuchuk birla xutukka qancha qilsang tarbiyat,
It bo'lur, dag'i eshak, bo'lmaslar aslo odami.
Chunki: Garchi quyoshdin parvarish olam yuziga teng erur,
Sahroda qamg'og'u tikan, bo'stonda sarvu gul bitar*

Ya'ni quyosh butun olamga baravar nur sochsa ham, sahroda yantog'u tikan, bo'stonda sarvu gul bitadi. Binobarin, bunday hamfikrlilik, eng avvalo, Sa'diy va Navoiyning inson va tabiat haqidagi sharqona tafakkuri, milliy ruh bilan yo'g'rilgan ijtimoiy-estetik va axloqiy qarashlarining uyg'unligi hamda ularga xos bo'lgan ulug'vor maqsad va g'oyaviy-badiiy niyatning xalqona bir ifodasi hamdir. She'rlar zamiridagi hayotiy tajriba-saboq, kuchli mantiq va keskin g'oyaviy hamohanglik buyuk mutafakkirlarning qat'iy bir xulosasi, ya'ni razil va tuban kimsalar xususidagi chuqur falsafiy mushohadalari qalblarni junbushga keltiradi. Ayni paytda, bunday jirkanch shaxs va illatlar hamisha "El-ulus baloyi joni" ekanligini chuqur badiiy tahlil va talqin asosida fosh etish mahorati jahon adabiyoti va ijtimoiy-tanqidiy tafakkur rivojiga ham munosib hissa bo'lib qo'shilishi shubhasizdir. Zotan,

*Yuz jafo qilsa menga, bir qatla faryod aylamon,
Elga qilsa bir jafo, yuz qatla faryod aylaram,-*

degan hayotiy dasturiga izchil amal qilgan Navoiy xalqqa sitam yetkazgan zolim va razil shaxslarga qarshi o'zining butun ijodi va faoliyati bilan mardona kurashganligi o'ziga xos bir jasorat namunasi edi. Binobarin, turli davrlarda yashagan Konfutsiy va Rumi, Sa'diy va Navoiylar bashoratgo'y mutafakkirlar sifatida hamisha kishilik jamiyatini mukammallashtiruvchi ilg'or umuminsoniy g'oya va fazilatlarni kuylagan va bani

basharning dardu-tashvishi va og‘riqli haqiqatlarini teran idrok etib, ularni hayotiy, ta’sirchan obrazlar va g‘aroyib tashbehlar orqali san’atkorona ifoda etganlar. Mana shunday yuksak insoniy fazilatlar va ezgulikka chorlovchi ma’naviy-ruhiy va g‘oya-aqida lar ular ijodining umumbashariy mazmun-mohiyatini yanada chuqurlashtiriv, jamiyat rivojiga xizmat qiladi.

Komil inson fazilatlaridan biri- bu rostgo‘ylik, xushmuomalalik, shirinsuxanlik. Ya’ni yumshoqko‘ngillik va xushmuomalalikning asosiy bir sharti shirinso‘zlik va samimiylkdir. Bu jihatdan ham Navoiy kabi mutafakkirlarimizning o‘g‘tlari qimmatlidir. “So‘z va iboradan maqsad ma’nodir” deb bilgan Navoiyning ushbu ilmiy-nazariy fikri qanchalar asosli ekanligiga birgina ruboiy misolida ham ishonch hosil qilishimiz mumkin:

*Xub el bila suhbat tutubon, xub o‘lg‘il,
Yaxshini talab qilg‘ilu matlub o‘lg‘il.
Shirin so‘z ila xalqqa marg‘ub o‘lg‘il,
Yumshoq de hadisingniyu mahbub o‘lg‘il.*

Tomchida quyosh aks etganidek, Navoiyng hamisha insonlarni komillikka boshlashdek olijanob maqsadi va chuqur hayotiy g‘oya-fikrlarni go‘zal shaklda ifodalash san’ati ushbu muxtasar she’rida ham yaqqol namoyon. Jumladan, mazkur ruboiyda ilgari surilgan ezgu g‘oya va yuksak insoniylik, eng avvalo, kitobxonni hayotga va o‘ziga nisbatan mas’uliyat bilan qarashga o‘rgatadi. She’r matnidagi barcha so‘zlar ma’nodor va ohangdorligi bilan uning ta’sirchan ligini oshiradi. So‘zni malham deb bilgan Navoiy mazkur ruboiy matnida targ‘ib etgan muhim haqiqat, ya’ni xushmuomala va shirinso‘zlik insonlar uchun qanchalar qimmatli fazilat – yaxshi xulq va ezgu amal ekanligini turkiy xalqlarning yana bir buyuk siymosi Maxtumlul ham ko‘p bora ta’kidlaganligi ibratli holdir:

*Agar bo‘lsang ipak kabi muloyim,
Muloyim sen bo‘lsang, quling bo‘loyin.
Qulog‘imga bergan panding oloyin,
Kishiga qattiq so‘z aytuvchi bo‘lma.*

Darhaqiqat, shirinso‘zlik, halimlik, oqko‘ngillik yuksak insoniy fazilatlar singari qanchalik qadrlansa, dag‘also‘zlik, dilozorlik barcha davrlarda yomon bir illat sifatida qoralangan. Zero, dilozorlik, ya’ni inson ko‘ngliga ozor berish ka’bani vayron qilish, Qur’onni o‘tda yoqishdan ko‘ra ham og‘ir gunoh sanalgan. Donishmandlar aytganidek, birov topib so‘zlaydi, birov qopib. Fozil kishi tilidan bol tomadi va aksincha, xudbin, baxil, tuban kimsalarning tili zaharga mengzaladi. Tig‘ yarasi bitar, dil yarasi bitmas. Bug‘doy uning bo‘lmasa ham, budoy so‘zing bo‘lsin. Bunday hikmatlarning umrboqiyli siri ham shundaki, ularda buyuk ajdodlarimizning ulkan hayotiy tajriba va o‘g‘tlari mujassamlashganidir. Yetuk Insonning yana bir fazilati

uning soʻzi qisqa va maʼnodor boʻlishidir. Shu bois mutafak kirlar koʻpsoʻzlilikni ezmalik-laqmalik deb qoralashgan. Shu munosabat bilan atoqli adibimiz Abdulla Qahhorning ayrim saboqlarini keltirib oʻtish ortiqcha boʻlmaydi.

XULOSA

Zamondoshlarining guvohlik berishlaricha, Abdulla Qahhorning asarlari kabi nutqi ham maʼnodorligi, xalqchilligi va oʻzbekona hazil-mutoyibalarga boyligi va jozibadorligi bilan ham hamisha tinglovchilarga manzur boʻlar va ularning xotiralarida unutilmas taassurot qoldi rar ekan. Bejiz emaski, adib tili va tafakkuridagi bu fazilatni birinchilardan boʻlib qadrlagan Hamid Olimjon 1940 yillardayoq faxr bilan eʼtirof etgan: "Bizning yozuvchilarimiz orasida Abdulla Qahhor qadar boy va chiroyli til egasi yoʻq". Soʻz zargari deb tan olingan Abdulla Qahhorning xat va yozishmalarida ham ana shunday oʻziga xos fazilatlar yaqqol koʻzga tashlanib turadi. Chunonchi, ustoz adibimining xatlarida yosh satirik yozuvchi Anvar Muqimovning ijodiy yutugʻi, jumladan, hikoyasida "katta bir ijtimoiy illatni tangaday joyda ifodalay olganini" eʼtirof etsa, [06; 45] keyingisida "Tariqday maʼno bir paqir suvning ichida suzib yuribdi" deya, asar mazmunan sayozligini koʻrsatadi. Adibning xalqona soʻz-iboralarga boy boʻlgan maktublari ham soʻz qoʻllash va til mahorati jihatidan bir fazilat boʻlib, barcha yoshlarimiz uchun ham zarur saboq boʻlishi bilan dolzarb ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga bunday fazilatdan mahrum boʻlgan va tinglovchilar qalbiga taʼsir etmaydigan sovuq va zerikarli vaʼzxonlikni Abdulla Qahhor "oʻlik nutq" deb keskin tanqid ham qilgan. Odamlar bor, halol mehnat bilan oʻzini koʻrsatgani erinadi-yu, olamda borligini maʼlum qilib turish uchun koʻproq gapirishga zoʻr beradi: majlis-pajlisda soʻz tegib qolsa, foydali biron fikr aytish uchun emas, gapirish, faqat gapirish uchun gapiradi. bu xildagi odamlar, tekin quloq topilsa, bitta eski doʻppi toʻgʻrisida sakkiz soat suv ichmasdan gapiradi. Odamlar esnaydi, mudraydi, majlis raisiga hoʻmrayib qaraydi... Bu oʻlik nutqning bir xili "hayotimizda hali ham uchrab turadigan –"gapni chaynab, oʻziga insofi, eshituvchiga rahmi kelmagan nutqbozlar" [07;78] afsuski, oz emas. Ammo donolar oʻgiti yana saboq va fazilat: Til chiqishi, soʻzlash uchun ikki yosh kifoya. Qachon soʻzlash va qachon sukut saqlash uchun esa oltmish yosh ham kamlik qiladi.[08;97].

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

A.Navoiy. Hayrat ul-abror 1998-yil. 123-bet.

Abdulla Oripov tarjimasi. Saylanma. 2002.

Anvar Muqimov To‘plam. 2006. 45-bet.

Konfutsiy. Muhokama va bayon. Toshkent. 2013.

M.Shayxzoda. To‘plam. 1970.

R.Hamzatov. Asarlar. 1995.

Sa’diy. Guliston. Toshkent. 1968-yil 36-bet.

Sh.Shomuhamedov tarjimasi. To‘plam. Toshkent. 1999.